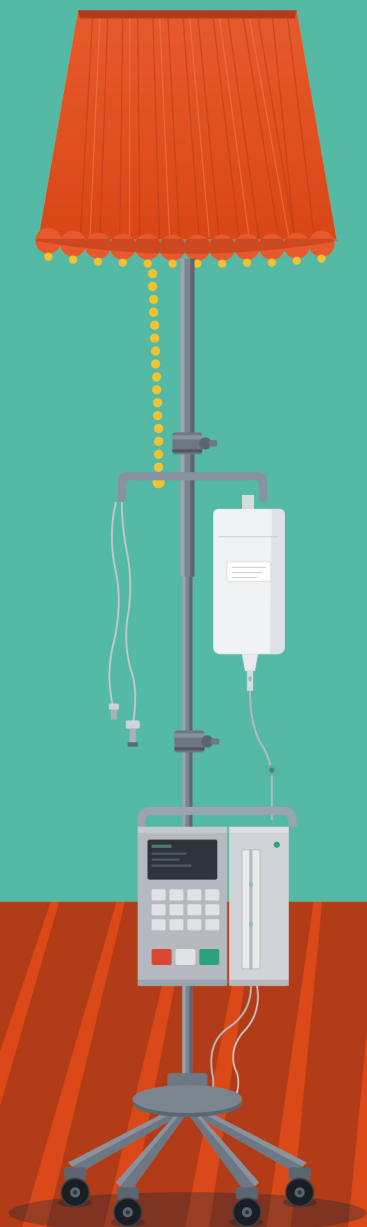

Nico van der Voet

Tussen zieken- huis en thuis

Over ziek zijn
en pastoraat

Ziekten horen er niet bij, zieken wel

Joy is een betrokken kinderverpleegkundige in een academisch ziekenhuis. Ze kan er mooie en verdrietige verhalen over vertellen. Sara zit in de wijkverpleging, met als specialiteit wondverzorging. 'Hoe lelijker en viezer de wond, des te groter is mijn uitdaging.' Joost heeft een wetenschappelijke baan en is bezig met epigenetica. Als mensen vragen hebben, legt hij in jip-en-janneketaal uit wat hij doet. Peter is gepensioneerd en vrijwilliger in de geestelijke verzorging in het plaatselijke ziekenhuis. 'Mijn vrouw vond dat echt iets voor mij, toen ik thuis kwam te zitten.' Maria werkt in een ziekenhuis en 'zit', zoals ze zelf zegt, 'in de bedden'. Roel is al meer dan 40 jaar coördinator van kerkdiensten in het verpleeghuis van zijn woonplaats. 'Dit is mijn gemeente, ik trek graag op met kwetsbare medemensen.' René is huisarts. Dagelijks spreekt hij veel patiënten. Hij gaat nog graag op geboortebezoeken, hoewel hij er weinig tijd voor heeft. 'Dan zie ik ook nog eens blijе gezichten!'

Waarom zijn deze mensen werkzaam in de gezondheidszorg, betaald of vrijwillig? Ze zijn direct of indirect met en voor zieke mensen bezig. Iedereen heeft zijn eigen beweegredenen. Stel dat al deze mensen christen zijn, om één tafel gaan zitten en vragen naar elkaars diepste motivatie, wat zou er dan boven komen? De eerste spreker verwijst naar de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan (Luc. 10). 'Die blijft mij inspireren, al voel ik mijzelf in mijn werkzaamheden meer de herbergier uit de gelijkenis dan de Samaritaan!' Een ander haakt

daarop in en zegt: ‘Zorgen voor zieken is één van de werken van barmhartigheid waarover Jezus op een andere plek spreekt (Mat. 25). Dát is mijn diepste drijfveer.’ Dan komt iemand met een woordspeling: ‘Barmhartig is voor mij hetzelfde als warmhartig. Zo wil ik mijn werk doen.’ We zien het voor ons: de wijkverpleegkundige die warmhartig een pijnlijke wond verzorgt. In haar handelen laat ze iets zien van haar bewogenheid met de medemens, waartoe Jezus ook oproept. We zien ook Roel elke zondagmorgen de bewoners van het verpleeghuis welkom heten in ‘zijn’ kerkdienst. Ze krijgen allemaal een hand. Hij kijkt hen aan en heeft een paar woorden voor iedereen. Vóór de dienst begint, is God al tegenwoordig.

Uitgangspunt

In dit boek gaat het over ziekte en zieken, over ernstig ziek zijn en moeten sterven. Ons uitgangspunt is: ziekten horen niet bij het leven, zieken wel. Wij zijn tégen ziekten. De inzet is tegelijk positief. We zijn vóór zieken. We zetten ons in voor onze zieke medemensen. Onze motivatie heeft te maken met hoe de Bijbel spreekt over ziekten en zieken. Nog beter gezegd: het heeft te maken met wie God is en wie Jezus is. In dit hoofdstuk schetsen we daarvan enige hoofdlijnen.

Morele basis

Moraal houdt zich bezig met de vragen naar goed en kwaad in het leven. Denk daarbij aan de geboden die God geeft. Het liefdegebod is daarvan de kern. Voor de morele basis voor onze kijk op de gezondheidszorg zouden we kunnen volstaan door daarnaar te verwijzen. ‘Heb uw naaste lief als uzelf!’ Dat is prima. Wij willen zieken behandelen zoals wij behandeld willen worden als we zelf ziek zijn. En dat doen we niet uit eigenbelang, maar uit liefde.

Laten we de morele basis onder de christelijke kijk op gezondheidszorg versterken met twee andere bijbelse accenten. Ten eerste is ieder mens naar Gods beeld geschapen, vanaf de bevruchting tot zijn laatste dag op aarde. Daarin zit de kleinheid van de mens: hij is slechts beeld van God, niet God zelf. Een mens heeft zijn beperkingen. Tegelijk zit daarin ook de grootheid van de mens: hij is als enige scheepsel beeld

van God. Dat betekent dat wij elk mensenleven met het grootste respect moeten behandelen. We zijn niet bang voor ziektes, ouderdom, aftakeling, handicaps, verslavingen, psychische stoornissen of vreemd gedrag van mensen die hulp behoeven. We laten ons niet afleiden door de besmettelijkheid van ziekten, door de afschuwelijkheid van wonden en andere symptomen. Het maakt ook niet uit of mensen arm of rijk, homo of hetero, wit of gekleurd, vriend of vijand, brave burger of crimineel zijn. Als ze ziek of gewond zijn, verdienen ze dezelfde zorg. Zij zijn allemaal mens en medemens, want ze zijn, net als wij, beeld van God.

Vervolgens denken we aan de naam van God. Die betekent: Ik ben erbij (Ex. 3:14). Gods naam drukt uit wie Hij is. Zijn naam laat zijn hart kennen. God zag de tranen van zijn volk in de slavernij, hoorde hun gehuil en daalde af om hen te bevrijden. Hij wilde verlossend bij zijn volk zijn. Dat zegt God tegen Mozes als Hij zijn naam bekend maakt. Het is een beweging die God voortdurend maakt: afdalen om erbij te zijn. Hij is hoog verheven en ziet tegelijk heel diep. Dat werd het meest duidelijk in de menswording van Gods Zoon. Het gebod tot naastenliefde is verankerd in Gods liefde voor de wereld: 'Alzo lief had God de wereld...' Christus daalde af om bij de mensen te zijn en te delen in hun leven, lijden en dood (Fil. 2:5-11). Daarom zegt Paulus: laat die gezindheid in u zijn, die ook in Christus Jezus was. Als wij dan Jezus navolgen en Gods naam belijden willen wij niet opklimmen naar grote hoogten, maar afdalen in de put waarin mensen in nood zijn. Wij gaan niet – zoals de priester en de Leviet – met een boogje om mensen die lijden heen (Luc. 10:25-37). Wij willen, net als de barmhartige Samaritaan, afdalen – hij van zijn ezel! – en zorgend aanwezig zijn bij mensen die gemangeld worden door tegenslag. 'Doen jullie hetzelfde!' zegt Jezus. Daarom willen wij er voor zieken zijn. In het gebed in het woord vooraf staat de zin: 'Zorg voor uw zieken, o Here Christus!' Dat neemt onze verantwoordelijkheid voor zieken niet weg. Integendeel, God zorgt voor zieken door onze zorg heen.

De Bijbel over ziekte en dood

De dood is normaal. En omdat ziekten bij de dood horen, zijn die ook normaal. Dat we sterven is de enige zekerheid van ons leven. We zou-

den kunnen denken: op alle dingen zijn uitzonderingen mogelijk. Ik zou zo graag willen dat de dood voor mij een uitzondering maakt! He-laaas zal dat niet het geval zijn. Leven is onlosmakelijk verbonden met lijden en dood. Dat zijn natuurlijke afbraakprocessen. Sterker nog: als er in de natuur geen dood zou zijn, zou er ook geen leven mogelijk zijn. Alle ecosystemen zouden vastlopen. Ook de mensheid. De dood heerst oppermachtig. Deze realiteit kan niemand ontkennen, geen ongelovige, geen gelovige.

Deze realiteit is echter geen inspiratiebron voor onze houding tegenover zieken en ziekten. Stel dat dit het enige was dat wij over ziek zijn en sterven zouden kunnen zeggen, wat zou dat voor gevolgen hebben? We zouden wanhopig kunnen worden. We hebben niet om het leven gevraagd en zijn dan ook nog eens gedoemd om te sterven. Het leven is dan niets anders dan een beproeving. We zouden berustend kunnen worden. Er valt immers niet aan het lot van ziek worden en moeten sterven te ontkomen. Laten we er in het hier en nu dan maar het beste van maken. We zouden kunnen wegvlugten in romantiek en ziekte en dood mooi kunnen maken. Ze zijn in hun onvermijdelijkheid leraren die levenslessen uitdelen aan mensen. Onze sterfelijkheid brengt het leven tot innerlijke rijping. De dood is soms zelfs een vriend die je, als het leven zwaar valt, welkom kunt heten.

Zouden we met alleen de biologische kijk op ziekte en dood voldoende gemotiveerd zijn om de ernst van ziekte en ander lijden te peilen en daarin te delen? Zouden we voldoende bereid zijn om lijden te voorkomen, te bestrijden of te verlichten? Zouden we een mens in stervensnood nabij kunnen zijn en hóóp kunnen bieden? Nee, daarvoor is een andere kijk op sterfelijkheid nodig.

De visie van de bijbel op lijden en dood is ernstiger, maar ook hoopvoller. De dood is niet vanaf het begin aanwezig geweest op aarde. Het begin van Gods schepping was goed, zonder zonde, zonder sterven. Zonde, narigheid en dood zijn later bij Gods goede schepping gekomen. Zij horen er niet thuis. Er was eens in het paradijs leven mogelijk

zonder dood (Gen. 3:19; Rom. 5:12, 6:23). Lijden is geen tragisch lot. Lijden en gebrokenheid hebben alles te maken met de zondeval van Adam en Eva. Met schuld dus. Dat is de ernstige kijk van de Bijbel op het lijden. Als er echter ooit leven zonder pijn en dood mogelijk was, dan moet dat weer mogelijk kunnen worden. Daarmee ontvouwen we Gods heilsgeschiedenis. Dat is de geschiedenis van hoe God zonde en dood heeft overwonnen in zijn Zoon, Jezus Christus. Zo waar als wij in geloof iets kunnen zeggen over paradijs en Koninkrijk, hoeven wij ons in het hier en nu niet fatalistisch neer te leggen bij het bestaan van ziekte en dood.

Ziekte en dood hebben niet het laatste woord

De dood is in het Oude Testament niet een definitief einde aan het leven. Er is sprake van vreedig sterven (Gen. 25:8, 49:18; Job 5:26, 42:17) en het besef dat God met het levenseinde te maken heeft (Ps. 102:25). Wie sterft, komt in het dodenrijk. Er is ook het getuigenis dat de dood een poort naar het leven bij God is (Gen. 5:24; 2 Kon. 2:11; Ps. 139:7-8). Toch blijft de dood hard en schrikwekkend. David was ervan overtuigd dat hij door de dood heen God zou zien (Ps. 139:8). Diezelfde David tekent de dood echter ook in zijn godloze karakter (Ps. 6:6). Daarom juicht de dichter als hij ontsnapt is aan de banden van de dood en de angsten van het dodenrijk (Ps. 116:3). Dat is een teken van Gods ontferming over hem. Om diezelfde ontferming smeekt koning Hizkia. Hij wil niet sterven, maar leven (2 Kon. 20).

In de evangeliën heeft Jezus laten zien dat ziekte en dood niet bij het leven horen. Hij maakt iets zichtbaar van het voorbije paradijs en van het komende Koninkrijk als Hij vele zieken geneest en zelfs doden opwekt. Hij verklaart nooit dat mensen hun ziekte maar moeten dragen omdat deze ergens goed voor is. Eenmaal zegt Jezus dat de blindheid van een man er is, opdat Gods werk in hem openbaar mag worden (Joh. 9:3). Vervolgens maakt Hij als illustratie daarvan de man beter.

Wij lezen ook van Jezus' gevoelens als Hij zieken ontmoet. Ook daarin is zijn verzet tegen het lijden te merken. Op een dag komt er een dove bij Hem. Jezus helpt hem, terwijl Hij omhoogkijkt naar zijn

hemelse Vader en zucht (Marc. 7:34). De Heiland zucht van pijn over het leed dat Hij ziet. Hij zucht ook van verlangen naar een leven zonder zonde en leed (zie ook Rom. 8:22). Ook bij het graf van Lazarus toont Jezus zijn gevoelens. Hij huilt (Joh. 11:35). Het Griekse woord *tarasso* (Statenvertaling: 'ontroering', Joh. 11:33) kan slaan op verdriet en op ergernis. Als Jezus tranen laat zien, is het beide. Hij gaat mee met de huilende Martha en Maria naar het graf van hun broer. Zijn bewogenheid is ook verbolgenheid. Hij is geraakt vanbinnen, omdat Hij niet kan aanvaarden dat de dood heerst. Als enige doorziet Christus de dood. De dood is een handlangster van de boze. De dood is dood-door-schuld vanwege de zonden van ons allen. De dood is een macht die God-vijandig is en die niet thuishoort in het Koninkrijk der hemelen. Jezus laat vervolgens zien dat er, ondanks de macht van de dood, toch leven is door het geloof in Hem (Joh. 11:25, 44). Hij wekt Lazarus op uit zijn graf.

Jezus heeft zelf ook geleden. Omdat Hij gehoorzaam was tot het einde (Joh. 13:1), heeft Hij het lijden aanvaard en is Hij gestorven op Golgota. Zo heeft Hij de toegang tot het leven verworven. Pasen bevestigt dat. Op de paasmorgen klinkt de jubelkreet dat de Heiland is opgestaan uit de doden. De oppermachtig heersende dood blijkt toch niet oppermachtig te zijn. Het feest van de overwinning op zonde, duivel en dood breekt aan. De opstanding van Jezus is een vast bewijs van God dat de gelovigen een toegang hebben tot het eeuwige leven. Zij zullen net als Jezus eenmaal opstaan uit het graf om de zaligheid te beërven. Dat is niet alleen toekomstmuziek. Het leven van wie gelooft, is nu reeds verankerd in het leven van Christus. Het leven is hier op aarde al veilig, vanwege de onwankelbare liefde van God, die sterker is dan de dood (Joh. 3:16; Rom. 8:31-39).

Nog moeten mensen sterven. De dood is nog steeds een vijand. Ook deze vijand zal eenmaal verslagen worden (1 Kor. 15:26). Dat zal zijn als Christus weerkomt op de wolken. Dan gaat Openbaring 21 in vervulling. Hemel en aarde worden nieuw gemaakt. God zal alle tranen van de ogen afwissen. Dood, rouw, tranen, moeiten en zonden zijn dan voorgoed verleden tijd. Nergens in de Bijbel wordt de dood goedgepraat. Al kan het sterven voor wie Christus kent grote winst ge-

ven (Fil. 1:21), dan nog blijft de dood een tegennatuurlijke verschrikking. Zo ook alle ziekten. Die zijn signaal van de dood die wij vanaf onze geboorte op ons af zien komen. Ziekte en dood horen niet bij het leven.

Daarom zijn wij tegen ziekten. Dat zijn we niet alleen omdat ze stoorders van ons gelukkige leven zijn, wij zijn dat ook omdat we verlangen naar Gods Koninkrijk. In onze zorg voor zieken mogen we al voetstappen zien van Christus, die wederkomt om tranen weg te nemen.

Tegen ziekte, voor zieken

Eén aspect van Jezus' omgang met zieken willen we nog belichten. Hij laat zien dat Hij ziekte overwint en solidair is met de zieken zelf. Jezus trekt de zieken het leven in, waaruit ze door hun ziek-zijn verstoten waren. Hij verplaatst zich in mensen die er ellendig aan toe zijn. Hij gaat naast ze staan en kruipt als het ware in hun huid. Hij denkt met ze mee en spreekt hun taal. Hij geeft een zieke de behandeling die bij hem past. Hij geneest een doofstomme door gebarentaal te spreken (Marc. 7:33). Hij geneest een melaatse terwijl Hij hem beetpakt (Luc. 5:13). Alle mensen vermijden het contact met melaatsen. Aalmoezen kunnen ze krijgen, menselijke warmte niet. Jezus doorbreekt dat. Hij bestrijdt de ziekte en aanvaardt de zieke. Hij geneest een man met een verlamde hand op de sabbat (Luc. 6:7). Jezus laat zijn liefde voor deze mens voorgaan boven de regels van de sabbat. Als de blinde Bartimeüs naar Jezus schreeuwt, duwen de mensen hem terug. Jezus roept hem echter bij zich, neemt hem apart van de menigte en helpt hem. Ook Bartimeüs mag erbij horen (Luc. 18:40). Jezus geneest niet alleen de zieken, Hij doorbreekt ook hun eenzaamheid. Hij werd iemand voor de zieke die tegen Hem zei: 'Ik heb niemand...' (Joh. 5:7).

De Bijbel en gezondheidszorg

Hoe staat het ervoor met de gezondheidszorg in bijbelse tijden? Konde zieke mensen goed geholpen worden? Waar maakten ze gebruik van als ze ziek werden? In het wijsheidsboek van Jezus Sirach, hoofd-

stuk 38:1-15, staat daarover de volgende oproep om verstandig te handelen in geval van ziekte:

*Eer een arts, want je hebt hem nodig,
ook hij is door de Heer geschapen,
en hoewel genezing van de Allerhoogste komt,
wordt hij door de koning beloond.
Een arts wordt om zijn kennis geëerd,
hij wordt door aanzienlijken bewonderd.
Door de Heer brengt de aarde geneeskrachtige kruiden voort,
een verstandig mens versmaadt ze niet.
Werd het water niet zoet door een stuk hout,
zodat zijn kracht zichtbaar werd?
De Heer zelf gaf de mensen de kennis,
zodat hij om zijn wonderbaarlijke kruiden wordt geprezen.
Daarmee geneest hij en neemt hij de pijn weg,
de apotheker maakt er een balsem van.
Het werk van de Heer kent geen einde,
hij brengt genezing op de aarde.
Mijn kind, negeer je ziekte niet,
maar bid tot de Heer, dan zal hij je genezen.
Bega geen misstappen, handel rechtschapen,
reinig je van elke zonde.
Breng een aangenaam geurend offer, geef een handvol tarwebloem,
breng een rijk offer, alsof je al op sterven ligt.
Laat de dokter zijn werk doen, ook hij is door de Heer geschapen,
houd hem niet op een afstand, ook hij is nodig.
De goede afloop ligt soms in zijn handen;
ook hij bidt tot de Heer
dat hij hem de weg naar genezing wijst
en het leven redt.
Moge wie zondigt tegen zijn maker
in handen vallen van een arts.*

Dit is een weergave van hoe men in het oude Israël over ziekte en gezondheid dacht. Die hadden direct te maken met de relatie van een mens tot zijn Schepper. Ziek worden gebeurde niet buiten God om. Genezing was er ook alleen als God die gaf. 'Genees mij HEER, want ik ben doodsbang' (Ps. 6:3, 147:3; Jer. 17:14, 33:6). 'HEER, mijn God, ik riep tot U om hulp en U hebt mij genezen' (Ps. 30:3, 6,12). Je zou het zo kunnen zeggen: zowel het ziek worden als het mogen genezen waren een uitnodiging tot een gesprek met God, tot geestelijke reflectie. In die reflectie komen mensen soms tot het belijden van schuld. David ervaart zijn lichamelijke aftakeling als een signaal van God om zijn zonden te belijden (Ps. 32). Soms is het andersom: de zieke roept God ter verantwoording. Hoe kan het dat allerlei ellende, waaronder het lichamenlijk lijden, een rechtvaardig mens treft? Dat is de worsteling in het bijbelboek Job.

Psalm 38 benoemt de lichamelijke gebrokenheid kleurrijk. Er kan van alles mankeren aan de gezondheid. Niets van het lichaam van de dichter is nog gaaf. Zwerende wonden, pijn, koorts, uitputting, een bonzend hart, doffe ogen, een gebogen houding. Maar wat deed men eraan? Er waren voor het behandelen van verwondingen en breuken wel helers in Israël. Ze verzorgden wonden met olie en balsem (van de apotheker, zegt Jezus Sirach) en konden die ook verbinden (Jes. 1:6; Jer. 8:22; Luc. 10: 34). Botbreuken spalkten ze met verband (Ez. 30:21, 34:4). 'Dokters' kun je ze lange tijd nog niet noemen. Met ziekten wist men geen raad. Job bestreed zijn huidziekte door zich met een potscherf te krabben (Job 2:8-10).

Voor genezing van ziekten was men op God – en dus op de priesters – aangewezen, die offers brachten als verzoeningsritueel. Ze konden ook beoordelen hoe ziek men was, bijvoorbeeld bij melaatsheid. Israëlieten mochten zich niet aan tovenarij overgeven om genezing te ontvangen. Daarom werden genezingspraktijken buiten de cultus om gewantrouwd. God is de Schepper. Hij gaat over ziekte en gezondheid. Jezus stuurt door Hem genezen melaatsen nog steeds naar de priesters voor een reinigingsoffer en een gezondheidsverklaring (Marc. 1:44). Jezus handelt zelf in lijn met enkele oudtestamentische profeten, die buiten de cultus om soms mensen genazen en zelfs doden

opwekten. Elia wekt een kind op (1 Kon. 17), Elisa wekt ook een jongen op uit de dood en geneest Naäman (2 Kon. 4 en 5). Zelfs op Elisa's graf werd het al een beetje Pasen (2 Kon. 13:20-21). Jesaja geeft aanwijzingen ter genezing van koning Hizkia (2 Kon. 20). Dat was buiten de cultus en de offers om, maar niet buiten God om.

Er werd nog vóór de tijd van Jezus ook in Israël steeds positiever gedacht over genezing zonder bemoeienis van de priesters, namelijk door dokters. Daarvan getuigt de bovenstaande tekst van Jezus Sirach (38:1-15). Dit apocriefe boek valt onder de wijsheidsliteratuur en dateert vermoedelijk van rond 200 voor Christus. We lezen hier dat we niet bang hoeven te zijn voor dokters en voor wat zij doen, want zowel de arts als de medicijnen (toen alleen kruiden uit de natuur) zijn door God geschapen. God maakt in zijn grootheid en liefde voor mensen gebruik van dokters om genezing te brengen. De dokters bidden zelf of God hen wil helpen. Het geloof dat God over ziekte en gezondheid gaat, staat dus niet (meer) op gespannen voet met het gebruikmaken van de geneeskunst. Naar dokters gaan in plaats van je tot God wenden, valt af te keuren (2 Kron. 16:12). Het kan echter beide tegelijk. Offers aan God brengen als je ziek bent, is goed. Doe het met overgave! Bidden om genezing blijft belangrijk. Maar maak ook gebruik van de kennis van dokters en apothekers, want ook die is door God gegeven. God zelf gebruikte in de woestijn toch ook een natuurlijk middel om bitter water zoet te maken (Ex. 15:25)?

Jezus Sirach spoort zieken ook aan om te breken met misstappen en zonden. In de hele Bijbel wordt daartussen een verband gelegd (zie bijvoorbeeld Ex. 15:26; Ps. 38:4-5, 107:17-22 en ook Jac. 5:15-16). Jesaja noemt ze hoopvol in één adem: 'Geen inwoner (van het bevrijde Jeruzalem) zegt nog: ik ben ziek. De hele bevolking is van schuld bevrijd (33:24). In de evangeliën wordt later duidelijk dat dat geen noodzakelijk oorzaak-gevolgverband hoeft te zijn. Dan ga je zieken afschrijven omdat ze gezondigd zouden hebben. Daar gaat Jezus niet in mee en daarom vergeeft Hij van zieken meer dan eens ook hun zonden. Eén keer waarschuwt Hij een door hem genezen zieke om niet opnieuw te zondigen (Joh. 5:14). Doordat Jezus de zonden van zieken weghaalt,

komt er ruimte om werkelijk bewogen te zijn met de zieke mens als medemens (zie bijv. Marc. 2:5, 4:34; Joh. 9:1-3).

Een waarschuwing

Als wij ons tegen ziekte en dood verzetten, zijn wij navolgers van Christus. Dat komt tot uitdrukking in een optimale medische en verpleegkundige zorg. Die is belangrijk ter voorkoming en ter behandeling van ziekten. Een zieke mag er alles wat realistisch is aan doen om weer beter te worden of om zijn leven te verlengen.

Nu dreigt hier wel een ander gevaar. Bijna alle mensen willen dat er álles aan gedaan wordt om hun leven te verlengen. Dat is begrijpelijk, maar er is een grens. Ons verzet tegen ziekte en dood mag niet blind worden. Wij mogen geen vitalisten worden die elke druppel uit het leven persen om het leven in stand te houden. In een ziekenkamer liggen unieke mensen met een eigen (ziekte)geschiedenis. Met de situatie van deze mensen moet rekening gehouden worden. Artsen mogen niet onbegrensd hun gang gaan bij het toepassen van medische technieken, omdat ze het als hun roeping zien de dood tegen te houden. Zo ging het ongeveer tot 1970 en in verzet daartegen werden de pleidooien voor euthanasie gevoerd. Het gevaar van te lang doorgaan met behandelen is er nog steeds, omdat er meer en meer medische mogelijkheden komen. Er zijn ook steeds meer assertieve patiënten die behandelingen claimen. Het leven van zieken mag niet bekort worden. Hun sterven mag echter ook niet verlengd worden (een vrije toepassing van Rom.14:7-8). Artsen moeten ook van ophouden weten. Ze zijn er niet om medische doelen te bereiken, maar om mensen te helpen. Uit liefde voor hun patiënten dienen ze een hopeloos geworden inzet op te geven. Er worden dan geen medische behandelingen meer gegeven; de patiënt wordt niet meer gereanimeerd. Gelukkig kan dan nog de verzorging voortgezet worden. Zieken worden dan niet overgegeven aan de dood, zelfs niet aan de natuur. Velen zien dat zo. Vanuit het geloof zeggen wij dat toch anders. Als het sterven nadert en dokters geen zinvol medisch handelen meer kunnen verrichten, leggen wij de zieken (opnieuw) in de handen van de God van leven en dood. Hij zorgt voor de zieken, ook dan.

Moderne priesters

Als we naar de Bijbel kijken, zien we nog iets oplichten. Ziekte en gezondheid hadden eeuwenlang direct met God te maken. Mensen zochten genezing bij God. Die overgave aan God werd uiteraard versterkt omdat de medische mogelijkheden beperkt waren. In het oude Israël ging men naar de priester die een offer bracht voor de zieke. Later (Jezus Sirach stimuleert dat) deden dokters hun werk náást de priesters. Dat is eeuwenlang zo gebleven. Zieke mensen keken hoopvol twee kanten op, naar de dokter en naar God. In de middeleeuwen heetten ziekenhuizen in veel steden 'Godshuis'. In hartje Parijs, op Île de la Cité, staat sinds 651 (!) het oudste ziekenhuis van de stad en het heet nog steeds Hôtel-Dieu, gasthuis van God. Bij een epidemie namen mensen vroeger praktische maatregelen tegen de heersende ziekte naar de inzichten van die dagen. Ze belegden óók bidstonden in de kerken. Christenen liepen eeuwenlang voorop in het op poten zetten van goede medische zorg. Kloosterbroeders en zusters waren actief in de armen- en ziekenzorg. In de 19e eeuw kwamen er diaconessenziekenhuizen. Liefde voor God en zorg voor zieken werden door de diaconessen gecombineerd. De zieken werden behandeld en verpleegd én werden op God gewezen.

Sommige mensen spelen God en de dokter tegen elkaar uit. Tot op de dag van vandaag zijn er gelovigen die bepaalde medische zorg weigeren vanwege hun vertrouwen op God. Denk aan het afwijzen van vaccinaties. Of ze zoeken hun heil alleen bij gebedsgenezers. Bij de meeste mensen ging het andersom. God raakte uit beeld en de arts en zijn medische wetenschap werden op een voetstuk geplaatst. Daarop namen de artsen alles over van de priesters en gingen zij zich als priesters gedragen. Alsof zij beschikken over leven en dood. En de mensen gaan hun heil van dokters verwachten. Je zou dit 'de secularisatie van de zorg' kunnen noemen. Mensen legden eerst hun gezondheid in handen van God. Daarna vertrouwden ze zich, biddend tot God om zegen, toe aan de dokter. Nu kijken ze alleen nog maar op naar de dokter. Medische programma's op de televisie versterken het goddelijke imago van de artsen. De secularisatie heeft de behoefte aan geestelijke zorg bij de meeste zieken verdrongen. Ze hebben God

niet meer nodig en verwachten niets meer van Hem. De euthanasiewetgeving heeft leven of sterven letterlijk toevertrouwd aan artsen. Je hoeft geen christen te zijn om daarover bezorgd te zijn. Christenen die niet voor euthanasie zijn, doen dat vanuit de overtuiging dat ook in onze moderne tijd God nog steeds met het ziek-zijn te maken heeft. Het is God aan wie we het begin en einde van het leven en alles wat daartussen zit toevertrouwen. Ook al houden mensen hun eigen verantwoordelijkheid.

Om even over na te denken

Ter afronding van dit hoofdstuk het volgende: zendingsarts Albert Schweitzer (1875-1965) was werkzaam in Lambarene (Gabon). Hij deed wat de christelijke zending altijd deed: gezondheidszorg opzetten. Zijn devies was: 'Eerbied voor al wat leeft!' Niets wat leeft – ook de planten en de dieren niet – en niemand die leeft, mag uitgezonderd worden van liefdevolle zorg. We geven zieke mensen niet op, hoe elendig ze er ook aan toe zijn. Ieder leven is waardevol. Wij dragen verantwoordelijkheid om mensen die lijden met respect te behandelen. We ondersteunen hun levenswil en bevorderen hun herstel. Voor Schweitzer was dit een levenshouding. Je zou het ook de kern van zijn ethiek kunnen noemen. Als we de gezondheidszorg verbinden met het bijbelse getuigenis, kunnen we echter beter zeggen: 'Eerbied voor de God van alle leven!' en daarom ook voor zieken en stervenden. Wij zijn geen dienaren van het leven, maar van de God van het leven. Dat is onze diepste motivatie om persoonlijk en professioneel om te zien naar zieken.

Ziekte zet het leven op de kop

Johan zit verslagen op de bank. Gisteren heeft hij gehoord dat hij prostaatkanker heeft. Hij twijfelde al een poosje of zijn blaas of zijn prostaat wel in orde waren. Hij moest te vaak 's nachts zijn bed uit om naar de wc te gaan. Maar dit? Dit had hij niet verwacht. Volgens de week moet hij terug naar het ziekenhuis om afspraken te maken over de behandeling. De arts heeft gezegd dat er meer mensen mét prostaatkanker sterven dan áán prostaatkanker, maar hij is er niet gerust op. Dat zeggen alle huisartsen en urologen. Zijn oom Egbert is wel degelijk aan prostaatkanker overleden, nota bene nadat hij eerst genezen was verklaard. Zijn hele lichaam werd op het laatst ziek en overal had hij pijn. Hij moet er niet aan denken dat dat ook zijn lot is. Eigenlijk had hij eerder naar de dokter moeten gaan. Maar ja, wanneer ga je naar de huisarts met alleen de klacht dat je veel moet plassen? Het was bovendien niet alle nachten hetzelfde. Hij heeft gewacht tot het plassen zelf ook nog moeizaam ging. Dom van mijzelf, denkt hij nu. Wat gaat het worden? Opereren? Bestralen? Chemotherapie? Hij is nog maar net met pensioen en had daar zo'n zin in. Hij is nog steeds een sportieve wielrenner. Dan denk je er toch niet aan dat je ziek zou kunnen zijn?

Wanneer begint een nachtmerrie? In ieder geval als iemand hoort dat hij een ernstige ziekte heeft. Dat is dus de situatie van Johan in deze casus. Er zijn gebeurtenissen in ons leven die alles op zijn kop zetten. Het leven is daarna nooit meer zoals het was. Soms vindt zo'n verandering op één dag plaats. In het huwelijk treden is een mooi voor-

beeld, of het krijgen van kinderen, of promoveren en dan een prachtbaan krijgen. Deze gebeurtenissen veranderen ons leven positief. Het kan ook om pijnlijke gebeurtenissen gaan. Van onderzoekers horen dat je kind verstandelijk gehandicapt is, is een tegenslag die het leven vanaf dat moment ingrijpend wijzigt. Het verlies van een dierbare, van je man of vrouw of een ander familielid, is een klap die je niet zomaar te boven komt. Dat geldt ook voor het meemaken van een ernstig verkeersongeval. Zelfs al worden wij na verdrietige gebeurtenissen opnieuw gelukkig, het leven is toch niet meer zoals het vroeger was. Er is een vóór en een ná de crisis.

Veel verandert

Als wij horen dat mensen vernomen hebben dat zij ernstig ziek zijn, moeten wij ons realiseren dat de ziekte hun leven op de kop zet. Ziek worden levert van de ene op de andere dag veel gedoe op. Zorgeloos leven is voorbij. Artsen bezoeken, meer dan eens ziekenhuis in- en uitgaan, thuiszorg nodig hebben, overleggen over medicijnen, ‘hulptroepen’ regelen voor huishoudelijke taken, enzovoorts. Het is vermoeiend. Niet alleen voor de zieke, maar ook voor het gezin van de zieke.

Er verandert veel. Door de medische onderzoeken en door opname in het ziekenhuis wordt het werk thuis of de baan buitenshuis belemmerd; misschien is die zelfs voorgoed voorbij. Het rustige leventje van een gepensioneerde wordt door de onderzoeken en bestralingen ineens onrustig. Het jachtige bestaan van de zakenman wordt omgezet in een leven van gedwongen rusten, als hij hoort van zijn slepende kwaal. Een afstandelijke, preutse persoon moet ineens verdragen dat diverse mensen in de intieme cirkel komen. Het weekritme gaat er anders uitzien. De kerkgang valt weg voor de één, terwijl de ander in het ziekenhuis voor het eerst in jaren weer een kerkdienst meemaakt. De contacten met vrienden en familieleden worden anders. Mensen van wie je het niet verwacht, staan om de zieke heen. Mensen die je verwacht had, komen niet opdagen. Ziekte zet het leven op de kop. Dat is in praktische zaken het geval, dat kan in relaties zo zijn en dat is zeker zo in de innerlijke beleving van de zieke.

Het levensperspectief wordt een stervensperspectief

Het emotionele leven van een mens gaat ondersteboven bij de mededeling van een arts dat hij ernstig ziek is. Dat is nog meer het geval als vroeg of laat de boodschap luidt: 'U kunt niet meer genezen, hoogstens kunnen wij het ziekteproces vertragen.' De mededeling dat je huis tijdens je vakantie is afgebrand, is aangrijpend, maar daar is je leven niet mee gemoeid. Op het moment dat aangezegd wordt: er is sprake van die en die ongeneeslijke ziekte, stort niet je huis maar je wereld in. Bij veel tegenslagen zeggen we zoiets als: 'Nou ja, dit is vervelend, maar gelukkig zijn we nog gezond!' Dat kan nu niet meer gezegd worden. Als je je gezondheid verliest, wordt je levensperspectief omgedraaid in een stervensperspectief.

Als een leerling examen moet doen op school, werkt hij met plezier als hij van tevoren weet dat hij hoogstwaarschijnlijk zal slagen. Zijn perspectief is hoopvol. Als een andere leerling al halverwege het examenjaar weet dat hij zal zakken, omdat de cijfers zo slecht zijn, worstelt hij zich tegen heug en meug door de examenperiode heen. Misschien meldt hij zich van tevoren al af en doet hij helemaal geen examen. Voor hem is er toch geen hoopvol perspectief. Een examenjaar kun je overdoen, al is dat niet aantrekkelijk. Als je hoort dat je een ongeneeslijke ziekte hebt, weet je dat hier op aarde alles definitief voorbij is. Dat is je perspectief. Er zal geen herkansing zijn. Elke inspanning zal door de ziekte tevergeefs zijn, niet slechts voor een jaar, maar voor altijd.

Artsen geven in eerste instantie zo mogelijk hoop op genezing of op het rekken van het ziekteproces. 'Wij gaan ons best voor u doen!' Zo proberen zij een zieke gerust te stellen. Toch is hijzelf allerm minst gerust. Met de ziekte heeft de dood zijn intrede gedaan in het leven. Het leven staat niet meer in het perspectief van gezondheid, van groeien en nieuwe plannen maken. Het leven staat nu in het perspectief van het ziek zijn, van afbraak en zinloosheid. Daardoor valt over alle dingen en mensen een ander licht.

Dat het levensperspectief door een stervensperspectief wordt vervangen, brengt innerlijke armoede en leegte met zich mee. Toen de zieke nog gezond was, zag hij de zon schijnen en kon hij ervan genie-

ten, zittend in zijn tuintje. Als zieke zit hij misschien nog wel eens in zijn tuin en de zon schijnt ook dan nog. Het onbevangen genieten is echter over. Hoe kan een mens blij zijn, als hij weet dat hij niet meer beter kan worden? De hobby wordt door sommige zieken nog steeds beoefend. De lol is er echter vanaf. Wat voor nut heeft het verzamelen van het één of ander, als je de verzameling nooit meer compleet kan maken omdat je spoedig zal sterven? De witte boterham met aardbeien en suiker gaat wel naar binnen, maar het eten smaakt niet meer. Wat heeft eten voor zin, als de gezondheid er toch niet meer door terugkomt?

Het verlangen naar de gezonde dagen van weleer kan sterk zijn. Het is een soort heimwee. Veel herinneringen aan vroeger komen boven. In gedachten wordt wat toen gebeurd is, intens opnieuw beleefd. Het lijkt wel of de zieke nu pas ziet hoe gezegend hij geweest is met zijn geliefden. Hij zou de mooie momenten van het leven opnieuw willen beleven, bewuster dan vroeger. Dat gaat helaas niet en dat stemt hem weemoedig.

Als een zieke alles wat hij meemaakt vanuit het stervensperspectief beleeft, denkt hij dikwijls: 'Beleef ik dit nu voor het laatst?' Dat kan tot een obsessie worden. Verjaardagen, geboorten, de jaarwisseling, christelijke feestdagen krijgen voor de zieke een rouwrand. De schaduw van de dood verdringt het licht van het leven. Dat maakt hem bepaald niet opgewekter.

Positieve gevolgen van de verandering van perspectief

De verandering van perspectief is niet altijd alleen negatief. Het is waar dat vanuit het perspectief van het gezonde leven ons aardse bestaan veel goeds voortbrengt. Het is ook waar dat vanuit het perspectief van het zieke leven de blik op het goede leven troebel wordt. Toch kan juist het gewone leven door het ziek zijn ook rijker en voller worden. Dit zeggen wij zonder de bedoeling het ziek zijn mooier te willen maken dan het is. Niet elke zieke zal het zo beleven en zeker niet elke zieke zal het altijd zo beleven, maar het ziek zijn kan het leven verrijken. Doorgaans genieten mensen van het leven omdat ze genieten van gezondheid. Juist zieken kunnen nog intenser genieten van het

leven dat hen nog rest. Wie werkloos is, heeft moeite om te genieten van zijn vrije tijd. Wie vakantie heeft, heeft daar geen last van. Dat komt, omdat de vakantie slechts van beperkte duur is. Daardoor wordt de vakantieperiode intensief beleefd. Hetzelfde kan ook gebeuren bij ziekte. Toen de zieke gezond was, leefde hij zomaar voort van de ene dag in de andere. Zijn werk en gezin of andere bezigheden namen hem in beslag. Zijn leven was onrustig en aan genieten kwam hij niet toe. Hij vergat bovendien zijn zegeningen te tellen en oprecht te danken. Nu de dood zijn opwachting maakt en de tijd van leven misschien kort is, kan hij de dingen anders gaan beleven.

Nu pas, nu hij ziek is, dringt de rijkdom van het hebben van geliefden tot hem door. Relaties tussen partners, tussen ouders en kinderen of tussen vrienden kunnen zich daardoor onverwacht verdiepen. Nu pas ziet een zieke hoe rijk het geschenk van één enkele dag is. Voorheen liep hij gedachteloos over straat. Nu is hij blij als hij voorzichtig met een rollator een klein rondje kan lopen rondom het eigen huis. Dat maakt zijn dag goed. Kleine dingen worden bijzonder. Toen hij gezond was schoof hij het eten zonder erbij na te denken zijn mond in. Nu hij ziek is kan hij dankbaar zijn voor het nuttigen van één plakje ontbijtkoek, dat hij kan eten zonder erbij over te geven.

Die positieve verandering kan ook het geloofsleven betreffen. De liturgie in een kerkdienst of de preek raken een zieke soms meer dan toen hij gezond was. Zijn emotionele hunkering naar houvast en bemoeiding zijn een voedingsbodem voor het evangelie. 'Voorheen had God nauwelijks een plek in mijn leven. Nu weet ik: ik kan niet zonder Hem. Alles wat ik nog ontvang, is zijn genade.'

Zo gezien zou het kunnen dat een zieke gezonder leeft dan menig hebzuchtige gezonde persoon die vergeet te genieten en te danken. Er zijn zieken van wie een bepaalde glans afstraalt. Zij missen het uiterlijk geluk van de gezondheid, maar stralen een innerlijke vrede uit waar menig mens jaloers op kan zijn. De gezonde mens mag dan de zieke mens te hulp komen in medische zorg. De zieke kan een voorbeeld voor gezonde mensen zijn, in mens-zijn en ook in christen-zijn.

Een praktische gids voor wie zieken nabij wil zijn

Het leven van gezonde en zieke mensen kan sterk van elkaar verschillen. Daardoor stuiten zieken vaak op onbegrip. Nico van der Voet wil daarin verandering brengen. Hij neemt de lezer mee door de verschillende fasen van ziek worden en laat zien welke gevoelens en vragen patiënten daarbij kunnen ervaren. De spanning tussen verzet en aanvaarding wordt herkenbaar in beeld gebracht, met aandacht voor de rol van het geloof. Daarnaast heeft de auteur ook oog voor de mensen om de zieke heen: hoe leef je mee als woorden tekortschieten? Vanuit zijn betrokkenheid en praktijkervaring biedt hij waardevolle inzichten en praktische handreikingen voor pastoraal werkers, zorgprofessionals en mantelzorgers. Een waardevolle basis voor wie zieken wil begrijpen en begeleiden.

Nico van der Voet was tot aan zijn pensionering docent theologie aan de Christelijke Hogeschool Ede. Hij schreef verschillende boeken op het grensgebied van ethiek en pastoraat.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

ISBN 978 90 435 4566 2 | NUR 711

9 789043 545662